

ОДРЖИВИ РУРАЛНИ РАЗВОЈ И ЖИВОТНА СРЕДИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Рајко Гњато¹, Срђа Поповић², Горан Поповић³ и Горан Трбић⁴

^{1,4}Природно-математички факултет, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска

²Факултет за медитеранске пословне студије, Тиват, Република Црна Гора

³Економски факултет, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска

Сажетак: Одрживи развој је сложена појмовна категорија. Односи на природне, социјалне, економске и еколошке аспекте одрживости. Укључује и одрживост руралног развоја као подсистема економске и социјалне одрживости тијесно везаног за животну средину, посебно за њене еколошке аспекте. Циљеви одрживог развоја усмјерени су на потребе садашњих али не на рачун будућих генерација. Препреке одрживом развоју, мисли се и на његову руралну компоненту, најчешће су економске природе. У тијесној су вези и са политикама општег и регионалног развоја, законодавним и институционалним оквиром, стратегијама развоја, инфраструктурним системима и сл. Дobar примјер одрживог руралног развоја и одрживе животне средине су развијене земље ЕУ. Одговарајуће развојне политике и законодавни оквир ЕУ су кључне претпоставке одрживог развоја. Зато рурални развој Републике Српске, и БиХ у цјелини, треба темељити на позитивним искуствима и пракси поменуте асоцијације, а развојне шансе су у пољопривреди, шумарству, водопривреди, туризму, ловству и сл.

Кључне ријечи: Одрживи развој, рурални развој, животна средина, ЕУ, законодавство, Република Српска.

Original scientific papers

SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT AND ENVIRONMENT OF REPUBLIKA SRPSKA

Rajko Gnjato¹, Srđa Popović², Goran Popović³, Goran Trbić⁴

^{1,4}College of Sciences, University of Banja Luka, Republika Srpska

²Mediterranean Business Studies, Tivat, Republic Montenegro

³College of Economics, University of Banja Luka, Republika Srpska

Abstract: Sustainable development belongs to a complex terminology category. It refers to natural, social, economic and ecological aspects of sustainability. Furthermore, it includes sustainability of rural development as a subsystem of economic and social sustainability, which is tightly connected to environment and its ecological aspects whatsoever. The goals of sustainable development should meet the needs of the present generations without spoiling the prospects of the future ones. The obstacles to sustainable development, including rural development, are most often financial in their nature. In addition, these obstacles are closely bound to policies of general and regional development, legislative and institutional frameworks, strategies of development, infrastructure, etc.

The developed countries of EU set a good example of sustainable rural development and sustainable environment. The appropriate policies of development as well as the adequate EU legislations are a key to sustainable development. Therefore, rural growth of Republika Srpska and BiH should be based on positive experiences and good practices of the aforementioned association whereas the chances of development lie in agriculture, forestry, water management, tourism, hunting, etc.

Key words: sustainable development, rural development, environment, EU, legislation, Republika Srpska.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Посматрано са теоријског становишта проблематика одрживог развоја је новијег датума. Идеја о одрживом развоју лансирана је почетком седамдесетих година прошлог вијека, и то на Првој конференцији Уједињених нација о животnoj средини, одржаној у Штокхолму 1972. године, на којој је донесена Декларација о животnoj средини. Пуну афирмацију стекла је крајем осамдесетих година (1987), кад је званично објављена у извјештају свјетске комисије за окружење и развој, под називом „Наша заједничка будућност“. У том извјештају „одрживи развој“ је дефинисан као онај развој који је усмјерен тако да се задовоље потребе садашње генерације, и то на начин који не доводи у питање могућност будућних генерација да подмире своје потребе. Један од резултата Самита била је препорука за одрживо управљање земљишним, водним и шумским ресурсима у 21. вијеку (Гњато и Гњато, 2008).

У 1992. години, на Самиту о планети Земљи у Рио де Женеиру, познатом као Рио декларација, „одрживи развој“ је усвојен од стране УН као стратешки циљ. Први пут истакнута је повезаност развоја и заштите животне средине. Између осталог, донесена је и Декларација о животnoj средини и развоју, као и акциони план одрживог развоја за 21. вијек назван Агенда 21. Једно од поглавља Агенде 21, оно о „битним групацијама“, посвећено је улози локалних власти (Љешевић, 2000). Мисли се првенствено на улогу локалних власти у доношењу одговарајућих политика и стратегија развоја, те на активно укључење локалног становништва у доношење одговарајућих развојних планова.

Десет година након Самита у Рију (Рио + 10), дакле 2002. године, у Јоханесбургу је одржан Свјетски самит о одрживом развоју. Након овог Самита концепт одрживог развоја поставља се као приоритетни циљ економског, социјалног и укупног развоја за већину земаља свијета. У ствари, концепт одрживог

THEORETICAL FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

From the theoretical point of view, the issues of sustainable development are rather recent. the idea of sustainable development was launched in the early 1970s at the First UN Conference on Environment that took place in Stockholm in 1972. the Conference adopted the Declaration on Environment. It was fully affirmed in late 1980s (1987) as it was officially published within the report named “Our joint future” presented by the World Commission on Environment and Development. In this report, „sustainable deveopment“ was defined as the development that aims at meeting the needs of the present generations in a way that does not affect the opportunities of some future generations to meet their own needs. One of the results of the Summit was the recommendation for sustainable management of land, water and forest resources in 21st century (Gnjato & Gnjato, 2008).

In 1992. години, at the Summit on planet Earth that took place in Rio de Janeiro, also known as the Rio declaration, UN adopted „sustainable development“ as a strategic goal. It was then for the first time that the direct connection was made between development and environment protection. Furthermore, Declaration on Environment and Development as an Action Plan for Sustainable Development for 21st Century was adopted, and it was called Agenda 21. One of the chapters of Agenda 21 on „relevant groups“ was dedicated to the role of local authorities (Ljesevic, 2000). By the role of local authorities they mean the role they have in adopting certain politics and strategies of development as well as the active participaton of local population in adopting appropriate strategic plans.

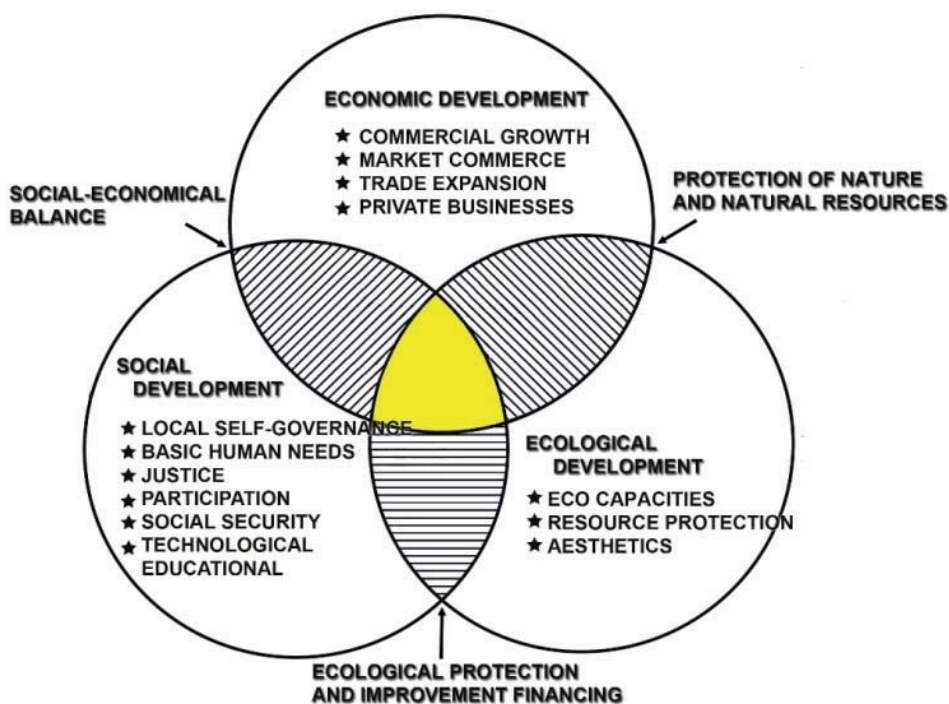
Ten years after the Rio Summit (Rio + 10), a World Summit on Sustainable Development was held in Johannesburgh in 2002. Upon this Summit, the concept of sustainable development was set as a priority task of many countries’ economic, social and overall growth.

развоја постао је водећи принцип у економској политици и политици животне средине у друштвеним организацијама почев од интернационалног и државног до локалног нивоа.

Појам одрживог развоја редефинисан је након деведесетих година прошлог вијека, тако да се сада под овим појмом подразумева побољшање квалитета живота кроз очување животних услова и очување капацитета екосистема. Пажњу привлачи и она дефиниција по којој одрживи развој подједнако почива на економским, еколошким и, у одређеној мјери, на социјалним принципима (Penfield, 1996). По њој, дакле, дакле, одрживи развој интегрише три основне сфере људског живота: економску, социјалну и еколошку, и подразумева њихову одрживост.

Actually, the idea of sustainable development became the leading principle within the fields of economic politics and environmental politics in social organizations at international, state and local levels.

The notion of sustainable development was redefined after 1990s and now it refers to the improvement of life quality through preservation of life conditions and ecosystem capacities. The definition that sustainable development has identical foundations in economic, ecological, and to a certain extent social principles draws attention (Penfield, 1996). Hence, sustainable development integrates three basic spheres of human life: economic, social, and ecological, and also refers to their sustainability.

Сл. 1. Модел одрживог развоја
(Penfield, 1996)

Fig. 1. Model of sustainable development
(Penfield, 1996)

Уколико економски развој угрожава еколошку одрживост, имаће улогу разарајућег фактора у датом просторном систему. Узроковати поремећаје у социо-економским структурама и у животној средини, па ће она све мање бити интересантна за живот човјека.

If economic development threatens ecological sustainability, it will act as a destructive factor in a given spatial system. At the same time, it will cause imbalance within social-economic structures and environment so the environment will end up less interesting for human life.

Овдје наглашавамо значај рационалног приступа вредновању природних ресурса и важност активних мјера заштите животне средине, и из свега што је напријед речено јасно произилази и то да проблематика одрживог развоја у доброј мјери почива на концепцијама регионалног развоја као широког оквира укупног развоја датог географског система – регије (Гњато, 1990).

Концепт одрживог развоја, и у теорији и у пракси, прераста у засебну научну дисциплину, па се данас све више говори о науци о одрживом развоју (Sustainable Development Science). Она редефинише циљеве и правце одрживог развоја. Акцент се ставља на развој друштвеног и институционалног система који ће обезбиједити одрживост животне средине и економског напретка за будуће генерације (Cotner, 2009).

Данас приоритет у истраживањима животне средине чине индикатори стања у природној и антропогеној средини, а они су и кључна претпоставка активним мјерама заштите и унапређења животне средине. У ствари, индикаторе стања у животној средини треба ставити у активан однос са политикама и моделима општег, регионалног и локалног економског развоја.

Сем еколошке, пажњу привлаче индикатори економске и социјалне одрживости. Класичне економске теорије не дају рјешења за проблеме производње и расподеле као предуслова одрживог социјалног развоја. Оне привредни раст третирају као дугорочну стопу раста ДБП “per capita” или агрегатно (Вински, 1967). Међутим, претпоставка социјалне одрживости, сем ДБП-ом, дефинисана је и квалитативним промјенама привредне структуре. Временом је преовладало мишљење да је одрживост, мисли се на економску, социјалну и еколошку, услов функционисања «доброг друштва». У вези с тим, «добро друштво» је оно које остварује сталан економски раст, значајно повећава производњу и запосленост и не оставља оне штетене посљедице у животној средини које би могле угрозити живот генерација које долазе (Galbraith, 2001). И у

Hereby, we emphasise the relevance of a rational point of view over the evaluation of natural resources and the importance of active measures for environment protection. Aforementioned hypotheses hint that the problem of sustainable development largely rests on the concepts of regional development as a wide framework of a total growth within a given geographical system – region (Gnjato, 1990).

The concept of sustainable development, both theoretically and practically, grows into a specific scientific field of study so nowadays there are more and more talks about the Sustainable Development Science. It redefined the aims and courses of sustainable development. The emphasis is on the development of social and institutional systems that could provide the sustainability of environment and economic growth for the future generations (Cotner, 2009).

Nowadays, within the environment researches, the priority is given to condition indicators in natural and anthropogenic environment. They are the key prerequisites for active protection measures and environment improvement. In fact, environment condition indicators should be actively connected with policies and models of general, regional, and local economic growth.

Apart from ecology, indicators of both economic and social sustainability draw attention. Classic economic theories do not answer the issues of production and distribution as a precondition of sustainable social development. These theories treat economic growth as a long-term growth rate of GDP “per capita” or aggregate (Vinski, 1967). Nevertheless, the assumption of social sustainability, apart from GDP, is defined through qualitative changes in commercial structures. As the time passed, the opinion that sustainability (economic, social, and ecological) is a prerequisite for the well-function of a “good society” prevailed. In connection to this, “good society” is the one that achieves constant economic growth, largely increases production and employment rate, and does not leave harmful environmental consequences that might put in danger future generations (Galbraith, 2001).

радовима многих познатих свјетских економиста и филозофа (Milton Friedman, Friedrich August von Hayek, Robert Solow и други) доминирају квалитативни аспекти развоја.

Одрживи развој у тијесној је вези и са стратегијама развоја, што подразумева дугорочно и планско усмјеравање развојних процеса. Оне имају улогу општег и секторског развојног документа (Маскин-Мићић, 2001). У вези с тим, од посебног су интереса стратегије руралног развоја, а њихов циљ је успостава интегралног руралног развоја (ИРР) и рурална одрживост.

На крају, може се закључити да бројни филозофски и теоријски приступи одрживом развоју почивају на принципу интергенерацијске једнакости, те да пракса одрживог развоја захтијева усаглашеност привредног раста, социјалне правде и здраве животне средине. У ствари, усаглашен привредни раст подразумева одговорно коришћење природних ресурса, социјална правда задире у етичке проблеме, а здрава животна средина подразумева одрживи развој. Такође, теорија и пракса појединих земаља јасно су показале да концепт одрживог развоја, поред осталог, интегрише и рурални развој као кључну компоненту укупне одрживости. Због свега тога проблематика руралног развоја у многим земљама свијета све више заокупља пажњу не само научника, него и дјелатника у непосредној пракси.

ОСНОВЕ КОНЦЕПТА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Рурални развој је интегрални дио концепта одрживог развоја. Он је фактор одрживости животне средине, као и њених природних и друштвених подсистема. Рурални развој подразумева одрживост укупних развојних процеса изван урбаних система, док праксу руралног развоја и одрживости условљава међузависност урбаног и руралног развоја.

Рурални развој и рурална одрживост имају историјску димензију и носе обиљежје

Qualitative aspects of development also dominate the works of many leading world economists and philosophers (Milton Friedman, Friedrich August von Hayek, Robert Solow and others).

Sustainable development is tightly connected with development strategies, which means a long-term planned guidance of development processes. These strategies have the role of a general and sectoral development document (Maskin-Micic, 2001). Furthermore, strategies of rural development are especially pertinent as their goal is to set up an integrated rural development (IRD) and rural sustainability.

Finally, we may infer that numerous philosophical and theoretical approaches to sustainable development rest on the principle of inter-generation equality and that the practice of sustainable development demands harmonization of commercial growth, social justice, and healthy environment. Actually, a harmonized commercial growth refers to responsible usage of natural resources; social justice goes back to ethical issues; and healthy environment implies sustainable development. Furthermore, in both theory and practice, some countries clearly show that the concept of sustainable development, among other things, integrates rural development as a key component of overall sustainability. Therefore, the issues of rural development are ever more becoming subject to scientific practices in many countries.

BASIS OF THE RURAL DEVELOPMENT CONCEPT

Rural development is and integral part of the sustainable development concept. It is a feature of environment sustainability, along with its natural and social sub-systems. Rural development entails sustainability of all development processes out of the urban systems, whereas the practice of rural development and sustainability is preconditioned by the interdependence of urban and rural development.

Rural development and its sustainability

различитих друштвених и економских система. У нешто више од два протекла вијека, у свијету су се одвијали снажни процеси индустријализације и урбанизације, углавном на штету руралних простора. Процес дерурализације праћен је депопулацијом, емиграцијом, старењем руралног становништва, деаграризацијом и сл. Деструктивни процеси у сфери руралног развоја иманентни су, у мањој или већој мјери, свим друштвеним системима и указују на неусаглашеност општег, регионалног и локалног развоја, те на неусаглашеност општег и гранског развоја. Упркос таквим претпоставкама, рурални развој је опстао и остао кључни фактор одрживог развоја. Зато се данас руралном развоју, кључном сегменту животне средине, придаје све већи научни, политички и практични значај.

У циљу превазилажења проблема опште развијености, регионалне дивергенције, застоја у развоју руралних подручја, ревитализације руралних простора и сл., пракса развијених земаља свијета, посебно пракса ЕУ, показала је неопходност успоставе концепта интегралног руралног развоја (ИРР). Овај концепт подразумева „све облике људске дјелатности утемељене на локалним ресурсима с циљем економског јачања руралних gospodarстава, интегралну заштиту свих елемената простора, интеграцију развојних и заштитних циљева у функцији дугорочно одрживог развоја“ (Чаврак, 2003, стр.61). У ствари, да би се схватила суштина концепта ИРР потребно је акцептирати положај пољопривреде у различитим историјским условима развоја, узимајући у обзир и различите развојне политике и развојне доктрине. Показало се, на примјер, да је концепт ИРР, нарочито у периодима нестабилности и криза, имао посебан друштвеног значај. Претеча овом концепту је државни интервенционизам током кризе тридесетих година 20. вијека, као реакција на дотада владајући концепт економског либерализма оличеног у доктрини *laissez-faire*. Ова доктрина у бити је антиинтервенционистичка и захтијева немијешање државе у економске активности. Касније, усљед демографске

have a historic dimension and bear a mark of different social and economic systems. Over the past two centuries and more, strong processes of industrialization and urbanization took place, mostly damaging rural areas. The process of de-ruralization is accompanied by depopulation, emigration, aging of rural population, deagrarianization, etc. Destructive processes within the field of rural development are imminent, more or less, within all social systems and they imply ill-harmonization of a general, regional, and local development as well as the general and industrial growth. Despite these assumptions, rural development still stands as a key to sustainable development. Therefore, nowadays rural development, as a key factor to environmental issues, is given ever larger scientific, political, and practical relevance.

In order to overcome problems of general development, regional divergence, failure of rural areas development, refreshing rural areas, etc., developed countries and EU practices have shown that it is necessary to set a concept of integral rural development (IRD). This concept implies to „all human activities based on local resources with an aiming at economic strengthening of rural households, integral protection of all area elements, integration of development and protection goals that would provide a long-term sustainable development“ (Cavrak, 2003, p.61). Actually, in order to comprehend the essence of IRD concept, it is crucial to accept the position of agriculture within various historical conditions of development, taking into account a whole range of development policies and doctrines. It turned out that IRD is largely socially significant, especially in times of instability and crisis. Forerunner to this concept was national interventionism during the crisis in 1930s, which was a reaction to the previous concept of economic liberalism embodied in the *laissez-faire* doctrine. This doctrine was basically anti-interventionistic and demanded from a state not to intervene with economic activities. Later on, the demographic explosion in mid

експлозије, средином педесетих година 20. вијека, свијет се суочио са новим изазовима због све већих разлика између развијених (богатих) и неразвијених (сиромашних). Иницијални пројекат у превазилажењу проблема неразвијених, посебно проблема у вези с храном, примијењен је у Индији, кроз «Програм комуналног развоја» (*Community Development Programme*). Реализацију Програма обезбиједили су Свјетска банка и специјализоване институције УН. Овај програм је проширен на шездесетак сиромашних земаља Африке, Азије и Латинске Америке. Међутим, ова племенита идеја, преточена у развојни пројекат, пропала је из више разлога: због неразвијености локалних заједница, недовољног времена за потврду програма, корумпиране и нестручне администрације, оскудног образовања сељака, итд. (Little, 1982).

Током 60-тих година прошлог вијека јављају се нови облици интервенционизма. Разне међународне агенције са владама развијених држава предлажу концепт улагања у сиромашне земље базиран на расту пољопривредне производње. У ствари, ради се о програму “зелене револуције” (Zakić, 2001). Овај програм трасирао је пут концепту интегралног руралног развоја у развијеним земљама и радикално проширио улогу пољопривреде у развоју руралне економије и укупном руралном развоју.

Нови концепт интегралног руралног развоја пласиран је 1971. године у Риму на интернационалном скупу «Пољопривредне институције за интегрални рурални развој», одржаном под покровитељством Међународне банке за обнову и развој (IBRD). Пилот пројекат је изведен у Бангладешу. Осим повећања пољопривредне производње, пројекти ове врсте, остварени у више земаља, укључили су изградњу саобраћајне инфраструктуре, те опште и посебно образовање пољопривредника у циљу прихватања маркетиншког приступа. Пројекат је обухватио: унапређење руралне индустрије, услужних дјелатности на задружним основама, побољшање услуга здравства, планирање породице и сл. Након

1950s challenged the world for the increase of differences between the rich and the poor. The initial project to overcome issues of under-developed countries, especially food problems, emerged in India and was named *Community Development Programme*. The realization of the Program was helped by World bank and specialized UN institutions. The Program was expanded to some 60 poor countries of Africa, Asia, and Latin America. Nevertheless, this noble idea that grew into a development project failed for several reasons: under-development of local communities, insufficient timeline for program confirmation, corrupted and uneducated administration staff, poorly educated peasants, etc. (Little, 1982).

During 1960s new types of interventionalism emerged. A range of international agencies and developed countries' governments suggested a poor countries investment concept based on the growth of agricultural production. In fact, it was a program of “green revolution” (Zakic, 2001). It paved the way for the concept of integral rural development in developed countries and radically expanded the role of agriculture when it comes to rural economy development and overall rural development.

The new concept of integral rural development was launched at the international assembly “Agricultural institutions for Integral Rural Development” in Rome in 1971 under the patronage of International Bank for Reconstruction and Development (IBRD). The pilot project was performed in Bangladesh. Such types of projects performed in many countries included the increase of agricultural production, construction of roads, general and specialized education of agrarians, all in order to accept the marketing approach. The project included the following: improvement of rural industry, service providing, health services, family planning, etc. After a decade, this concept was questioned because the basic demands had not been fulfilled, i.e. increase of food production and larger employment rate.

једне деценије и овај концепт је доведен у питање јер нијесу остварени основни захтјеви: повећање производње хране и већа запосленост.

Модел у цјелини није дао резултате у развијеним земљама, али је послужио као основ креирању новог концепта интегралног руралног развоја у развијеним земљама, посебно у чланицама ЕУ, о чему говоримо у наредним одјељцима рада.

МОДЕЛ ИНТЕГРАЛНОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЕУ

Европски модел интегралног руралног развоја и руралне одрживости дефинише одговоран приступ вредновању развојних потенцијала руралних простора. Његов крајњи циљ је очување животне средине, те успоставља одрживог развоја и одрживих функција у циљу задовољења потреба данашњих и будућих генерација. Иницијално, модел интегралног руралног развоја се веже за реструктурирање пољопривреде на породичној фарми мјерама националних аграрних политика, посебно Заједничком пољопривредном политиком - ЗПП (*Common Agricultural Policy*).

Најзначајније мјере руралне политике ЕУ у циљу остварења дефинисаних циљева интегралног руралног развоја су: кредитирање и субвенционирање развојних програма пољопривредних фарми и компензације за рано пензионисање фармера. Међутим, постоје и друге (правне, економске и еколошке) мјере интегралног руралног развоја и политике очувања животне средине у оквиру ЕУ. Још 1968. године, у вријеме озбиљних проблема у пољопривреди ЕЕЗ, Сико Маншолт (*Sicco Mansholt*), први човјек „Институције за пољопривредно тржиште“ (*Agricultural Common Market*), владама чланица ЕЕЗ предлаже реформе у пољопривреди. Предлаже мјере према којима би значајан број постојећих фарми нестао. „Услед повећања просечне величине фарме и повећања продуктивности дошло би до смањења броја запослених у пољопривре-

The model did not provide results in underdeveloped countries but it served as a foundation for a new concept of integral rural development in developed countries, especially EU members. This will be elaborated further on.

MODEL OF EU INTEGRAL RURAL DEVELOPMENT

The European model of integral rural development and rural sustainability defines a responsible approach to assessment of development potentials of rural space. The aim is to preserve environment and set the sustainable development and functions that would help meet the needs of the present and future generations. Initially, the model of integral rural development is connected with the reconstruction of family farms agriculture through the measures of national agrarian policies, especially through Common Agricultural Policy (CAP).

The most relevant measures of EU rural policy that aim at achieving defined goals of integral rural development are as follows: credits and subsidies for development programs for farms and compensations for early retired farmers. Nevertheless, there are other (legal, economic, and ecological) measures of integral rural development and policies for environment protection within EU. It was in 1968 in times of serious EEC agricultural issues that Sicco Mansholt, leader of Agricultural Common Market, suggested agricultural reforms to the governments of EEC members. He proposed measures that would make a large number of the existing farms disappear. „Due to increase of an average farms size and increase of productivity, there would be a decrease in number of agriculture employees, vocational retrainings, and retirements. Ac-

ди, преквалификацијом и пензионисањем. Према плану, број пољопривредника морао би да се смањи. Старији би добили нешто попут пензије, део млађих преквалификовао би се, а деца фармера добила би подршку за школовање за друга занимања. План је требало да се спроводи 1968-1980, али никада није спроведен јер се сматрало да је сувише оштар, радикалан. Маншолтов план је добро циљао на праве проблеме, али је на жалост одбачен. Неке идеје из овог плана касније ће се делимично реализовати“ (Прокопијевић, 2009, стр. 211). У оквиру плана, предлаже и смањење обрадивих површина за око пет милиона хектара и њихово пошумљавање, опрезнију политику цена, повећање величине фарми и њихову специјализацију у производњи. Предложене мјере би омогућиле реструктурирање производње и већу конкурентност пољопривредних производа на отвореном тржишту (Hugues, 1987).

У смислу руралности, садржај овог плана може се свести на:

- неопходност брзе адаптације аграрног развоја новим могућностима у пољопривреди (субвенционирање пољопривреде);
- неопходност утврђивања регионалних разлика ради формулисања мјера подршке слабије развијеним (претежно руралним) подручјима, не само у пољопривреди већ и другим активностима које чине руралну економију (Rosemary, 1997).

Примјеном подстицајних мјера у земљама чланицама ЕЕЗ, односно ЕУ, почев од друге половине седамдесетих година, успорава се рурални егзодус. Подстицајне мјере слабе миграције из руралних у урбана подручја, а унапређена пољопривреда и нова рурална економија доприносе интегралном руралном развоју.

Концепт интегралног руралног развоја, вођен реформама аграрне политике током 80-тих, пуну афирмацију је стекао у Швајцарској, Јапану, САД, и нарочито у земљама ЕЕЗ, прије свега у Француској, а његова примјена у Евро-

ording to the plan, the number of agrarians should have been reduced. The elderly would have got some sort of pension, and the younger ones would have been retrained, whereas the children of the farmers would have been stimulated to pursue careers in other professions. The plan was supposed to be conducted between 1968 and 1980, but it never was because it was thought to be excessively severe and radical. Mansholt's plan was directed against real problems but unfortunately was abandoned. Still, some of its ideas were later on partially performed“ (Prokopijevic, 2009, p. 211). The plan also suggested that the cultivated soil be reduced per 5 million hectares and then afforested; prices policies had to be run carefully; farm size had to be increased and the farms should have specialised in production. The proposed measures would have helped reconstruct production and would have enabled larger open market competition for agricultural products. (Hugues, 1987).

With reference to rurality, the content of the plan can be summarised as follows:

- it is necessary that the agrarian development should adapt to new options within the field of agriculture (subsidies);
- it is necessary to estimate regional varieties in order to formulate support measures for the poorly developed areas (mostly rural ones) by both agricultural measures and other ones that constitute rural economy (Rosemary, 1997).

The application of incentives in EEC, i.e. EU, member countries starting in late 1970s slowed down the rural exodus. The incentives weakened migrations from rural towards urban areas, and the improved agriculture and new rural economy made contribute to the integral rural development.

The concept of integral rural development, which was guided by the agrarian policy reforms in 1980s, was fully affirmed in Switzerland, Japan, USA, and EEC countries, especially in France. The final affirmation of

пи веже се за 1988. годину, у којој је Европска комисија усвајила документ «Будућност руралног друштва» (European Commission COM, 88). Исте године извршена је реформа структурних фондова. Остварене су нове могућности унапређења пољопривреде и низа грана аграрне економије у руралним просторима. Подршка развојним програмима руралног развоја, од стране структурних фондова ЕУ, условљена је активним односом према животној средини, све у циљу њене одрживости.

У новој заједничкој пољопривредној политици ЕУ посебан значај имају и Мекшеријеве реформе (*MacSharry Reforms*) «Заједничке аграрне политике» из 1992. године, потврђене споразумом из Мастрихта (Barnes & Barnes, 1999). Суштина Мекшеријевих реформи су директна плаћања фармерима, која постају све важнији вид субвенционисања пољопривреде. „Реформа је била више него потребна јер је ЕУ пре 1993. скоро читав буџет за ЗПП трошила на три ствари - тржишне интервенције, извозне субвенције и складиштење откупљених вишкова. Смисао готово свих промена у начину функционисања ЗПП-а од средине осамдесетих је у томе да се ослаби веза између субвенција и производње..., а да се при том производња не смањи драстично. То је требало да предупреди настанак великих вишкова пољопривредних производа... Пољопривредне субвенције ЕУ данас су знатно више него америчке, а неколико пута више (по становнику) од субвенција неразвијених земаља или либералних пољопривреда Аустралије и Новог Зеланда. Великим издацима за пољопривреду индиректно се гуши и продуктивност пољопривреде и друге политике Уније... Пољопривредна популација земаља ЕУ драстично је смањена, као и удео пољопривреде у привреди уопште. Те појаве нису лоше по себи јер рефлектују већу продуктивност данашње производње и њен мањи капитални потенцијал развоја у односу на друге секторе привреде. Ипак, раст доходка фармера и запослених у пољопривреди врло је нереалан када се имају у виду тржишни услови. Он може да се повећа на реалним основама само

the concept in Europe was in 1988 as European Commission adopted a document named “Future of rural community” (European Commission COM, 88). The reform of structural funds was performed the same year. New options for advancement of agriculture and branches of agrarian economy in rural areas were achieved. The EU structural funds support to rural development programmes was conditioned by the active approach to environment aiming at its sustainability.

MacSharry’s reforms “Joint agrarian policy” from 1992, confirmed by Maastricht Treaty, have a special place when it comes to new EU joint agricultural policy (Barnes & Barnes, 1999). The essence of MacSharry’s reforms was direct payment to the farmers, which became a relevant way to give agriculture incentives. „The reforms were more than necessary because EU CAP budget prior to 1993 was spent for only three spheres – market interventions, export incentives, and storage of redeemed surpluses. The idea of all CAP changes since mid 1980s was to weaken connection between subsidies and production, but to avoid drastic decrease of production. It was supposed to forestall large agricultural production surpluses. EU agricultural subsidies are nowadays much larger than American, and several times larger (per capita) than subsidies of underdeveloped countries or liberal agriculture of Australia and New Zealand. Great agriculture expenses indirectly throttle agriculture productivity and other EU policies.... EU agricultural population has drastically been decreased as well as agriculture participation in commerce in general. All of this is not so bad after all because it reflects larger productivity today and smaller capital potentials in comparison to other commercial branches. Still, farmers’ income increase and larger number of agriculture employees are insubstantial considering the market terms. The income can only be really augmented by huge increase of educated agriculture staff and through other ways of investments“ (Prokopijevic, 2009, p. 212-228).

битним повећањем образовног нивоа запослених у пољопривреди или повећањем улагања на други начин“ (Прокопијевић, 2009, стр. 212-228).

Данас ЕУ и њене специјализоване институције задужене за рурални развој у први план стављају мултифункционалност и кохезију, те одговоран приступ заштити животне средине као предуслов одрживом развоју. Међутим, колико год био доминантан овај приступ није једнообразан и не може у потпуности бити примјењив за све земље чланице Уније. Разлике у нивоима опште и руралне развијености између чланица Уније, те видне разлике у претпоставкама укупног, посебно руралног развоја (структура пољоприврених површина, биклиматски услови, величина посједа, број пољопривредних газдинстава, бројност руралног становништва, старосна и образовна структура, традиција и сл.), захтијевају појединачан приступ политикама и моделима руралног развоја. Овакав приступ односи се и на земље претеденте на чланство у Унији, оптерећене глобалним развојним проблемима, те специфичним проблемима на националном, регионалном и локалном нивоу, што се у потпуности односи и на Републику Српску.

НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ АГРОЕКОЛОШКИХ МЈЕРА ЕУ

Финансијски подстицаји су основ агроеколошких мјера и кључни фактор одрживог развоја и очувања животне средине. Иако још увијек недовољна да унапријерди пољопривреду, али и остале гране руралне економије земаља чланица Уније, намјенски расположива финансијска средства структурних фондова, кроз одговарајуће развојне програме и остале активности, обезбјеђују одговоран приступ животној средини. Законодавни и институционални оквир агроеколошких мјера, посебно финансијских, те износи и трендови улагања јасно показују да је здрава животна средина приоритет одрживог развоја ЕУ, а тренд улагања у програме ру-

Nowadays, EU and its specialised institutions in charge of rural development put stress on multifunctionality and cohesion, as well as on a responsible approach to environment, which is a prerequisite for sustainable development. Nevertheless, though it might be dominant, this approach is not uniformed and cannot be entirely applied in all EU member countries. Differences in level of general and rural development among EU members call for specific approach to policies and models of rural development. This also refers to obvious disparities in rural development (cultivated area structure, biclimate conditions, farms size, number of farm households, number of rural population, age and education structure, tradition, etc.). This approach also applies to potential EU members that are burdened with global development issues and specific problems at national, regional, and local levels, all of which entirely refers to Republika Srpska as well.

NORMATIVE ASPECTS OF EU AGRO- ECOLOGICAL MEASURES

Financial incentives are the basis of agroecological measures and a key to sustainable development and environment preservation. Though the available finances of structural funds are still insufficient to improve agriculture and other branches of EU rural economy, the appropriate development programmes still provide an adequate approach to environment. Legal and constitutional framework of agroecological measures, especially financial ones, along with the investment trends, clearly show that healthy environment is a priority of EU sustainable development, and the rural programmes investments are constant. Over the next period, EU members have to provide

ралног развоја је континуиран. У наредном периоду земље чланице ЕУ морају издвајати још више средстава из ДБП, па чак и по цијену нарушавања економске стабилности и спољне конкурентности, како би се сачувала здрава животна средина која је приоритетни циљ одрживог развоја. Досадашње мјере, посебно агроеколошке, обезбиједиле су завидан ниво очуваности животне средине у земљама чланицама ЕУ. Зато амерички теоретичар Џереми Рифкин констатује да је Европа у неким важним областима, као што је нпр. квалитет живота, већ превазишла САД (Џереми, 2007).

Кад се у оквиру ЕУ говори о одрживом руралном развоју као претпоставци одрживе животне средине, у ствари говори се о агро-еколошким мјерама на нивоу Уније, док је имплементација мјера појединачно питање њених чланица. Мјере се проводе у циљу одрживости руралне економије, али исто тако и у циљу заштите земљишта, вода, ваздуха и шума, те очувања биодиверситета. Очито, агро-еколошке мјере су у исто вријеме фактор одрживог руралног развоја и фактор одрживости животне средине.

С обзиром на структуралност и квалитативне разлике природне средине, те на видне разлике у концепту руралног развоја, структуру руралне економије, проблеме у развоју појединих земаља чланица ЕУ и сл., на нивоу појединачних држава (на националном нивоу) дефинишу се одговарајуће стратегије руралног развоја, с циљем руралне одрживости. Ипак, императив је очување високог квалитета природе (HNV – *High Nature Value*).

Мјере очувања пољопривредног окружења (АЕМс – *Agri-environmental measures*) у неким европским земљама уводе се почетком 80-их година прошлог вијека, средином 80-их оне добијају на значају у чланицама Уније, а већ од 1992. године уводе се тзв. пратеће мјере на цијелој територији Заједнице, сагласно Пропису Вијећа (ЕЕС). Политика руралног развоја ЕУ, те примјене одговарајућих стратегија и агро-еколошких мјера, резултирали су успоставом концепта (модела) интегралног

more finances from GDP, even if it means harming economic stability and foreign competition all in order to preserve environment as a prerequisite for sustainable development. Previous measures, especially agro-ecological ones, largely improved the environment protection in EU member countries. Therefore, American theoretician Jeremi Rifkin states that Europe has already advanced far from America when it comes to some important field such as life quality (Jeremi, 2007).

As we speak of sustainable development as a prerequisite for sustainable environment, we actually refer to agro-ecological measures at EU level. On the other hand, the implementation is an internal matter of single members. Measures are conducted with an aim to keep rural economy sustainable, but also to protect soil, water, air, and forests and preserve the biodiversity. Obviously, agro-ecological measures are also a factor of sustainable rural development and factor of environment sustainability.

Taking into account structural and qualitative differences of natural habitats, the differences in concepts of rural development, the structure of rural economy, development problems of some EU member countries, etc., new strategies of rural development are defined aiming at rural sustainability. Still, the imperative is to preserve high nature value (HNV).

Agri-environmental measures in some European countries were introduced in early 1980s, and in mid 1980s they were paid a lot of attention by EU members; starting with 1992, so-called accompanying measures were introduced at the whole of EEC territory, in compliance with the EEC regulations. EU rural development policy and application of adequate strategies and agro-ecological measures resulted in a new concept (model) of integral rural development, which was legally integrated in Agenda 2000 and CAP in 1999. Hereby, agro-ecological measures grew to be a key to environment preservation and sustainable rural development. Namely, agricultural

руралног развоја, који се 1999. године и законски интегрише у Агенду 2000 и реформе ЗПП. Овом политиком агроеколошке мјере постају снажан фактор очувања животне средине и фактор одрживог руралног развоја. Наиме, стимулише се заштита пољопривредног окружења, инвестирањем се култивишу пасивни земљишни ресурси, повећава се цијена земље итд. (Поповић, 2006). Агроеколошке мјере се односе и на финансијски потицај пољопривредне производње кроз посебне начине обраде земљишта и кроз производњу безбједно здраве хране. Овим се на одговоран начин приступа вредновању животне средине, а пољопривредници додатно стимулишу за овај вид проиозводње. Примјена агроеколошких мјера у појединим земљама Уније је различита, зависно од услова и могућности примјене, развојних циљева и сл. Тако нпр. у Холандији су, у 2002. години, уговори ове врсте обухватили 10.000 ком. високог дрвјећа, трстику на водним површинама, шумско земљиште, језера за патке, око 450 других језера итд.

Пракса ЕУ је показала да пољопривреда чини основ руралног развоја, а да мијешање бирократије у тржишне процесе отвара простор и за различите злоупотребе. „Пошто се на пољопривреду троши највећи дио буџета ЕУ (2010. год око 40%, прим аутора) и пошто је ЗПП веома регулисана, не чуди то што је овај део заједничких политика Уније једно од главних поља злоупотреба јавних фондова. Друге важније области злоупотребе везане су за помоћ коју ЕУ даје другим земљама, за регионалне политике, структурне фондове и делатности ЕИБ-а. У извјештају ревизорског суда за 2004. о злоупотребама пољопривредних фондова Уније пише: „Укупна неправилна плаћања од 1971. до краја 2002. износила су 3,1 млрд. евра...“ (Прокопијевић, 2009, стр. 226).

Оцјене заједничке пољопривредне политике, кључног фактора руралног развоја ЕУ, иако различите, могу се свести на неколико констатација. Кључну констатацију чини податак да државна помоћ пољопривреди до-

environment was stimulated, new investments cultivated passive soil resources, land prices went up, etc (Popovic, 2006). Agro-ecological measures refer also to financial incentives to agricultural production through special ways of land cultivation and through production of safe food. Hence, it is a responsible approach to environment evaluation and agrarians are additionally motivated to pursue this manner of production. The application of agro-ecological measures varies from one EU member to another, depending on the conditions and options, development goals, etc. So, for instance, in the Netherlands in 2002, agreements of this type included 10, 000 pieces of all trees, reed in water surfaces, forest soil, duck lakes, around 450 other lakes, etc.

EU practices have shown that agriculture is the basis of rural development and that interference of birocracy within the market processes opens a new opportunity for various diversions. „Since most EU budget is spent on agriculture (in 2010 some 40%) and CAP is firmly confirmed, it is no surprise that this part of EU joint policies is mostly abused through public funds. Other relevant fields of abuse refer to help that EU provides for other countries, regional policies, structural funds, and European Investment Bank. The Revision Court report from 2004 on the abuse of EU agricultural funds reads: Total irregularities of payments since 1971 until 2002 were 3,1 billion Euro...“ (Prokopijevic, 2009, p. 226).

CAP evaluation (CAP is a key factor to EU rural development) though it may differ at some points, can be narrowed down to several assumptions. First one states that governmental aid for agriculture introduces capital independent of the market, which further on leaves serious consequences. Some of the negative sides to common agricultural policy are as follows: „structural aspects (farmers' indifference regarding changes of occupation), vast price disturbance, huge expences, highly-priced agricultural products, unfairness (big farms gain much larger profit in comparison to the small ones), world trade distortion

носи новац мимо тржишта, што представља озбиљне проблеме. У негативне последице заједничке пољопривредне политике спадају и: „структурни аспекти (незаинтересованост фармера да мијењају понашање и занимање), огроман поремећај цена, превелики вишкови, високе цене пољопривредних производа, неправичност (велики фармери су знатно више профитирали од малих), дисторзије у светској трговини изазване ЗПП-ом.. Пољопривредна популација земаља ЕУ драстично је смањена, као и удео пољопривреде у привреди уопште... Једно од општих места код скоро свих аутора који се баве ЗПП-ом јесте њена неправичност. Није тешко видети зашто је то мишљење широко распрострањено. До средине деведесетих година преко 80% средстава ЗПП-а отишло је на рачуне само око 20% укупног броја фармера... Пољопривредна политика ЕУ, а и неких других земаља, узрок је великих трговинских поремећаја у свету... Повољно је то што се ЗПП, с времена на време реформише, тако да се бар делимично усклади с тржишним реалностима, а неповољно то што је тај степен усклађивања спор и још увек скроман“ (ibid, стр. 228).

Из претходно утврђеног очито је да одрживи рурални развој у оквиру ЕУ почива на «мијешању» државе у економију, што се доскора сматрало превазиђеним моделом, иманентним планској привреди бивших социјалистичких земаља Источног блока. Очито је да се субвенционирана рурална одрживост у оквиру ЕУ остварује на рачун одрживости осталих привредних и непривредних субјектата Уније, с различитим последицама на поједине чланице Уније. Одрживи рурални развој или рурална одрживост, као што смо видјели, подразумева одрживост све мањег броја фарми, али квалитетнију производњу, већу конкурентност пољопривредних производа на отвореном тржишту, одговорно провођење агроколошких мјера и сл. Такође, рурална одрживост ЕУ (мисли се на одрживу руралну економију, односно одрживу пољопривреду), све јаче умањује руралну одрживост земаља изван Уније, нарочито европ-

caused by CAP...Agricultural population in EU drastically decreased as well as the agricultural participation within general commerce... Namely, most authors dealing with CAP point out unfairness as a most common factor. It is not hard to infer why this opinion is so frequent. By the mid 1990s, over 80% of CAP funds were paid to about 20% farmers. EU agricultural policy as it is the case with some other countries, has caused large trade disturbance worldwide...The good thing is that CAP occasionally suffers reforms in order to be harmonised with market reality, and the bad thing is that the rate of harmonisation is slow and poor“ (ibidem, p. 228).

As it has been aforementioned, it is obvious that sustainable rural development on EU level rests on state «interference» with economy, which has up until recently been considered as an out-of-date model typical of agricultural planning of former socialist republics of Eastern Europe. It is more than clear that subsidized rural sustainability of EU is performed damaging sustainability of other commercial and non-commercial subject of the Union, all of which has different consequences in individual EU countries. Sustainable rural development or rural sustainability, as we have seen, refers to sustainability of ever smaller number of farms but also to products of larger quality, bigger open-market competition, responsible application of agro-ecological measures, etc. Furthermore, bearing in mind the sustainable rural economy i.e. sustainable agriculture, the rural sustainability of EU is decreasing rural sustainability of non-EU countries. Hence, the sustainable development of Republika Srpska should be based on positive experiences of leading EU countries but adapted to our own conditions and possibilities for progress and development. It is crucial to pay attention to other EU countries and their experiences and practices, especially of those that are stricken by recession and instability. No doubt, the rural sustainable development is a part of a wider EU policy, and structural funds and incentives

ских. Зато одрживи рурални развој Републике Српске треба темељити на позитивним искуствима водећих земаља Уније, примјерено сопственим условима и могућностима развоја. Неизоставно треба сагледати и искуства осталих земаља Уније, поготово оних које постепено тону у рецесију и неизвјесност, а све их је више. Без сумње, одрживи рурални развој је дио шире политике и смисла постојања ЕУ, а структурни фондови и подстицаји руралном развоју само су добар изговор за остварење крупнијих циљева водећих земаља Уније, али и специфичних интереса земаља које су стекле пуноправан статус крајем двадесетог и на почетку двадесет и првог вијека.

СТАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И МОГУЋНОСТИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Одрживи рурални развој, како смо претходно видјели, дефинисан је бројним друштвеним факторима развоја. Међутим, он је у директној је зависности и од стања очуваности природне средине. Дакле, у питању су екологија вода, ваздуха и земљишта, те стање биодиверзитета, као кључни индикатори очуваности, могућег вредновања и неопходних мјера заштите. Стање очуваности животне средине руралних простора (мисли се на очуваност природне средине као њеног сегмента, у тијесној је вези с структуром индустрије и технолошким развојем, укупном структуром руралне економије, те социјалним претпоставкама руралног развоја (структура образовања, култура живљења и сл). Међутим, пракса савременог свијета недвосмислено је показала да је стање животне средине примарно дефинисано правним и институционалним оквиром заштите.

Кључни закони у вези с животном средином РС, њеном заштитом и могућностима вредновања, су: Закон о заштити животне средине, Закон о водама, Закон о управљању отпадом, Закон о заштити ваздуха, Закон о заштити природе, Закон о Фонду за заштиту

of rural development are nothing but a good excuse for EU leading countries to achieve larger goals as well as specific interests of the countries gaining equal status in 1990s and 2000s.

ENVIRONMENT ISSUES IN REPUBLIKA SRPSKA AND OPTIONS OF RURAL DEVELOPMENT

Sustainable rural development, as we have already seen, is defined by numerous social aspects of development. Nevertheless, it is directly dependant on environment preservation. By this we mean ecology of waters, air, and soil, and biodiversity condition that are key indicators of preservation, evaluation, and necessary protection measures. When we speak of environment preservation condition in rural areas i.e. environment preservation as a part of life environment, we can say it is tightly connected with industry structure and technological growth, overall structure of rural economy, and social assumptions of rural development (education structure, life standard, etc.). Nevertheless, the modern world practices have definitely demonstrated that environment condition is primarily defined by legal and institutional framework of protection.

Key laws related to RS environment, its protection, and evaluation options are as follows: the Law on Environment Protection, the Law on Waters, the Law on Waste Management, the Law on Air Protection, the Law on Nature Protection, the Law on the Fund for

животне средине. Законском регулативом и прописима из области заштите животне средине утврђена је процедура провођења поступка процјене утицаја на животну средину при изради пројеката који могу имати утицај на њено стање. На овај начин, законска регулатива има улогу подстицајног фактора руралног развоја, па је одрживи рурални развој у ствари кључна претпоставка одрживе животне средине. Једним дијелом, правна проблематика заштите животне средине РС пренесена је на локалну самоуправу, с тежиштем на израду еколошких акционих планова, издавање еколошких дозвола и сл.

Показатељи стања неких елемената животне средине

Здрава животна средина је предуслов одрживог руралног развоја и руралне економије. Зато, развојне функције руралних простора не смију превазићи еколошке могућности простора. У ствари, квалитативна анализа природних елемената животне средине: вода, ваздуха, земљишта, те биодиверзитета, чини претпоставку сагледавања њеног стања, могућности вредновања, али и евентаулних мјера заштите. Мониторингом **површинских вода** у Републици Српској обухваћени су сви већи водотоци и хидроакумулације. Сви испитивани профили водотока, осим Спрече на ушћу и Босне низводно од ушћа Спрече, припадају I и II класи. Вриједност већине праћених параметара показује да је квалитет воде у оквиру прописаних вриједности (Ђокић, 2009).

Осим релативно већих површинских токова, од посебног еколошког и развојног значаја је квалитет вода планинских ријека. Смјештене су у различитим амбијенталним просторима средњег и западног дијела Републике Српске. Представљају дестинације изузетних туристичких вриједности и различитих облика туризма (излетничког, спортског риболова, екотуризма, едукативног, авантуристичког...). Специфични орографски, морфолошки, климатски, хидролошки и еколошки

Environment Protection. Legal regulations and directives within the field of environment protection set the procedure of conducting environment effect evaluation through projects that might affect environment condition. This way, legal regulations act as incentives of rural development, making sustainable rural development a key assumption for sustainable environment. On one side, legal problems regarding environment protection are passed on to the local self-governance, with an aim to help create and adopt ecological action plans, issue ecological licences, etc.

Indicators of condition of some environment elements

Healthy environment is a prerequisite for sustainable rural development and rural economy. Thus, development functions of rural areas cannot exceed ecological abilities of an area. Actually, qualitative analyses of natural elements of environment (water, air, soil, and biodiversity) assume taking into account the environment condition, evaluation, and possible protection measures. **Surface waters** monitoring in Republika Srpska takes into account all larger waterflows and hydro-accumulations. All examined waterflow profiles, except from the Spreca waterflow delta and the Bosna River down the Spreca delta, belong to classes I and II. The values of most parameters indicate that water quality is within the prescribed amounts (Djokic, 2009).

With the exception of large surface waterflows, mountain water quality is of an utmost relevance for both ecology and development. They are situated in various areas of middle and western parts of Republika Srpska, and they represent destinations of especial touristic worth (excursion tourism, sports fishing, ecotourism, educational tourism, etc.). Specific orographic, morphological, climate, hydrological, and ecological conditions resulted in richness of biodiversity and endemic and relic species (mountains of Zelengora, Lelija,

услови резултирали су богатим биодиверзитетом, ендемичним и реликтним врстама (Зеленгоре, Лелије, Маглића, Јахорине, Јавора, Лисине).

Подземне воде, било да се ради о залихама питке воде или о термоминералним водама, представљају значајан природни и развојни ресурс. У Републици Српској могу се издвојити три зоне подземних вода: сјеверна, средишња и јужна. Подаци о квалитету подземних вода су непотпуни, а према одређеним показатељима може се констатовати да је квалитет подземних вода на подручју Семберије и Посавине задовољавајући (Савић, 2009).

Земљиште као једна од компоненти животне средине и кључна претпоставка руралне економије и руралног развоја РС није подрвгнуто сталном мониторингу, те су и подаци о квалитету и коришћењу веома оскудни. У оквиру укупног земљишта Републике Српске, 1.209.590 ха припада категорији шумског земљишта и голетима, док пољопривредно заузима површину од 1.298.619 ха. У оквиру пољопривредног земљишта већи дио припада категорији ораница и башта, (око 671.599 ха), а мањи дио винограда (693 ха). У неким дијеловима РС, као посљедица урбанизације и индустријализације, евидентно је смањење пољопривредног земљишта. Реална је претпоставка да се прекомјерно употребљавају минерална ђубрива и средства за заштиту биља, што угрожава квалитет земљишта и квалитет пољопривредних производа. Према неким процјенама, због изградње објеката различите намјене, експлоатације сировина, ерозије и сл., годишње се губи око 2.000 ха. Чињеница да се знатан дио РС налази под шумским комплексима иде у прилог тврдњи да се ради о еколошки здравој животној средини, битном предуслову руралног развоја. А у оквиру руралног развоја и руралне економије РС значајно мјесто припада стварним и потенцијалним могућностима производње безбједно здраве хране. Зато, мјере подстицаја руралној економији, посебно производњи безбједно здраве хране (без хемијских препарата), представљају најбољи

Maglic, Jahorina, Javor, Lisina).

Ground waters represent a significant natural and development resource whether it is the drinking water supplies or thermal-mineral waters. In Republika Srpska there are three ground water zones: the north zone, the mid-zone, and the south zone. Data on ground waters quality are incomplete, and according to certain indicators ground water quality in Semberia and Posavina regions is satisfying (Savic, 2009).

Soil, one of the components of environment and a key assumption to rural economy and development in RS, is not submitted to constant monitoring and the data on soil quality and usage are poor. Out of all RS soil, 1,209,590 hectares belongs to category of forest soil and barren land, whereas cultivated soil occupies 1,298,619 ha. Within cultivated soil, most part belongs to the categories of arable land and gardens (671,599 ha), and a small part belongs to the category of vineyards (693 ha). In some parts of RS, as a direct consequence of urbanization and industrialization, there is an evident decrease of cultivated soil. It is a realistic assumption that there is an overusage of mineral fertilizers and herbal pesticides, which puts in danger the quality of soil and agricultural products. According to some estimations, there is an annual loss of around 2,000 ha due to construction of various facilities, raw material exploitation and erosion. Most RS territory is covered with forests and belongs to forest soil. This information contributes the fact that it is an ecologically healthy environment that is a crucial prerequisite for rural development. Real and potential options of production of safe food take an important place within the RS rural development and economy. Therefore, rural economy incentives are a best way to protect agrarian soil, especially when it comes to safe food production (chemical free).

Air quality is an environment condition indicator and an important requirement for rural area development, especially tourism. Nowadays, rural areas of Republika

начин заштите аграрног земљишта.

Квалитет ваздуха је индикатор стања у животној средини и битан предуслов развоја руралних простора, а нарочито сеоског туризма. Данас су рурални простори Републике Српске без значајнијих загађивача. Овдје се мисли на стационарне изворе загађења, у оквиру којих највеће посљедице изазивају термоенергетски и индустријски системи. Многи индустријски капацитети Републике Српске, након 1992. године, престали су са радом, или су производњу свели на минимум. Међутим, утврђено је да рад оних постојећих оставља трагове на квалитет ваздуха, вода и земљишта (Универзитет у Бањој Луци, 2011). Међу највеће загађиваче ваздуха и осталих сегмената природне средине спадају: РиТЕ Угљевик, РиТЕ Гацко, рафинерије нафте и уља у Броду и Модричи, градске топлане у Бањој Луци, Приједору, Бијељини и Добоју, фабрика глинице Бирач, дрвопрерађивачке индустрије у Шамцу, Которском код Добоја, Градишци, Бањој Луци, Котор Варошу, локалне котловнице на чврсто гориво и мазут и др. Подаци о квалитету ваздуха су истина непотпуни, али они расположиви упућују на повремено повећање концентрације загађујућих материја, нарочито зими у вријеме стабилне атмосфере (Универзитет у Бањој Луци, 2011).

Стање биодиверзитета (разноврсност, очуваност, ендемичност и реликтност) је кључни индикатор животне средине. Разноликост биљног и животињског свијета, природних пејзажа, геолошког, хидролошког и другог наслеђа и сл. Републику Српску сврстава у врх европских вриједности. У том смислу, два национална парка (Сутјеска и Козара), два пејзажна парка, два природна резервата, три прашуме итд. имају посебан значај (Љубојевић, 2007).

Имајући у виду искуства развијених европских земаља, „с обзиром на богатство природе и специфичност природних вриједности Републике Српске сматра се да би одговарајућим системом заштите, и одговарајућом категоризацијом, требало обухватити између 15 и 20% укупне површине... Међутим, до

Srpska suffer no large pollution. By this we mean there are no stationary pollution sources, among which the largest contamination comes from thermal-energetic and industrial systems. Most industrial potentials of Republika Srpska stopped production after 1992 and now are narrowed down to the minimum. Still, the work of the exsisting ones affects the quality of air, water and soil (University of Banjaluka, 2011). Some of the biggest air and environment pollutants are: the Ugljevik mine and thermal power plant, the Gacko mine and thermal power plant, Brod and Modrica crude and oil refineries, city heating plants in Banjaluka, Prijedor, Bijeljina, and Doboј, Birac alumina factory, wood industries in Samac, Kotorско near Doboј, Gradiska, Banjaluka, and Kotor Varos, local solid fuel boilers, etc. The data on air quality are incomplete but the current information indicate that there is an occasional increase in pollutant concentration, especially in winter-time in periods of stable atmosphere (University of Banjaluka, 2011).

Biodiversity condition (variety, preservation, endemic species, and relics) is a key indicator of environment condition. Variety in flora and fauna, natural landscapes, geological and hydrological heritage, etc. all make Republika Srpska one of the world toppest countries. Hence, there is an utmost relevance of two national parks (“Sutjeska” and “Kozara”), two landscape parks, two natural reservations, three rainforests, etc. (Ljubojevic, 2007).

Bearing in mind the experiences of the developed European countries and taking into account the richness of nature and specific natural values of Republika Srpska, it is believed that the adequate protection system and categorization should comprise between 15 and 20% of total land... Nevertheless, up until 2011, in comparison to 1996, there had been no significant changes in number or surface of RS protected areas. This is supported by the fact that up to 2011 there had been not a single new national park, natural reservation, or regional park...“ (Gnjato, Zivak, and

2011. године, у односу на стање из 1996. године, није дошло до значајнијих промјена у бројности а ни укупној површини заштићених подручја у РС, што потврђује чињеница да до 2011. године није дефинисан ни један нови национални парк, резерват природе, регионални парк.“ (Гњато, Живак и Медар-Тања, 2010, стр. 30).

Генерално гледано, расположиви показатељи ипак упућују на очуваност и богатство биодиверзитета РС, што имплицира различите могућности валоризације, посебно у домену руралног туризма.

РУРАЛНА ЕКОНОМИЈА И ОДРЖИВИ РУРАЛНИ РАЗВОЈ РС

Већина националних политика руралног развоја, што се односи и на Републику Српску, још увијек не оспорава доминацију пољопривреде као водеће дјелатности у руралном концепту, у чијим се *inputima* и *outputima* траже резерве и потенцијали на којима су могуће и на којима се развијају нове привредне дјелатности. Зато модел руралног развоја РС треба да почива на валоризацији пољопривреде као нуклеуса развоја, али и на коришћењу осталих дјелатности у оквирима политике одрживог развоја (Гњато, 2008). Нови приступ вредновању руралних простора РС подразумијева интегралан развој односно полифункционалност. Таквим приступом у руралној економији отвориле би се могућности за развој зличитих привредних и непривредних дјелатности, које би потакле не само нове могућности запошљавања, него и сам развој пољопривреде. Дакле, на пољопривреду се више не може гледати искључиво као покретачку снагу развоја руралних простора, већ напротив, требатежити томе да она буде резултат развоја осталих дјелатности у руралним просторима.

Рурална економија се веже за рурални простор, па је дефиниција руралности једно од битних питања теорије и праксе руралног развоја. Данас, у европским земљама а и уопште, не постоји јединствена дефиниција рурално-

Medar-Tanja, 2010, p. 30).

Generally speaking, the existing indicators imply the preservation and richness of RS biodiversity, which further indicates new options for evaluation, especially within the field of rural tourism.

RURAL ECONOMY AND SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT OF RS

Most national rural development policies, including RS, still admits the domination of agriculture as a leading rural activity, the inputs and outputs of which seek reserves and potentials that might help develop new commercial activities. Therefore, the RS rural development model should rely on agriculture valorization as a core of development but also on other activities within the field of sustainable development policy (Gnjato, 2008). A new approach to RS rural area assessment implies integral development i.e. multifunctionality. Such one approach would help rural economy open fresh options for various commercial and non-commercial activities, new employments, and similar, which would further improve agriculture. Thus, agriculture can no longer be exclusively observed as an engine of rural area development but as a consequence of development of other activities in rural areas.

Rural economy is connected with rural areas so the definition of rurality is one of the crucial issues for the theory and practice of rural development. Nowadays, in European countries and in general, there is no unique definition of rurality. OECD methodology prevails and it is based on population density, according to which local communities are

сти. Преовлађује методологија OECD, заснована на густини насељености, према којој се локалне заједнице означавају руралним уколико је густина насељености становништва мања од 150 ст/км². Примјеном модификованог критерија OECD за оцјену руралности (густина насељености до 100 ст/км²), добио би се податак да је 95% територије РС рурално, те да на тој територији живи нешто више од 80% њене популације, са густом мрежом сеоских насеља (око 2.700), у којима живи нешто више од 50% укупне популације. Зато, рурални простори и рурално становништво чине претпоставку руралном развоју, а подстицајне мјере темељ одрживости функција у руралним просторима, укључујући ту и одрживост животне средине.

Његујући руралну одрживост, Република Српска је усвојила низ мјера подршке руралном развоју. Кључне се односе на: унапређење конкурентности пољопривредне производње, економско-социјалну ревитализацију села, ревитализацију сеоске инфраструктуре, израду програма руралног развоја, едукацију и доквалификацију радно способног становништва руралних простора, те на заштиту биљака и животиња. Такође, усвојен је и „модел финансирања пољопривреде који предвиђа издвајање 20% средстава буџета за финансирање мјера руралног развоја“ (Мирјанић, Вашко, Остојић, Роквић, Мрдаљ, Дринић и Вученовић, 2010, стр. 28).

Додатни фактори одрживог руралног развоја тичу се структуре аграрних површина, величине посједа, бројности домаћинства, старосне и образовне структуре, инфраструктурне развијености, специфичности руралних производа, конкурентности на тржишту и сл. Поменути фактори у руралном развоју РС претежно су ограничавајући. То на најбољи начин потврђују друштвени и социјални процеси који се одвијају на руралним просторима РС, а које карактерише пад укупног броја становништва, негативни природни прираштај, смањење броја сеоских домаћинства, неповољна старосна и образовна структура и сл.

Општи циљеви руралне политике РС тичу

considered to be rural if the population density is less than 150 people per square kilometer. The application of the modified OECD criterion for rurality assessment (population density up to 100 people per square kilometer) would provide the data that 95% of RS territory is rural, and that it covers a bit more than 80% of the country's population, with a dense network of villages (around 2,700) with about 50% of total population. Hence, rural areas and rural population are a precondition for rural development, and the incentives are a basis for sustainability of rural functions, including environment sustainability.

Aiming at rural sustainability, Republika Srpska adopted a whole range of support measures. The key measures refer to the following: improvement of competition with reference to agricultural production, economic-social revitalization of the countryside, revitalization of countryside infrastructure, devising a program of rural development, education and profession alteration for the working rural population, and the protection of flora and fauna. Also, an “agriculture financing model was adopted which assumes 20% of the total budget for financing measures of rural development” (Mirjanic, Vasko, Ostojic, Rokvic, Mrdalj, Drinic, and Vucenovic, 2010, p. 28).

Additional features of sustainable rural development refer to the structure of agrarian land, farm size, number of households, age and education structure, infrastructure, market competition, etc. When it comes to RS rural development, these features are rather limiting. It is best confirmed by typical social processes in rural areas characterized by decrease of population, negative birth rate, decrease in number of rural households, inappropriate age and education structure, etc.

General goals of RS rural policy refer to improvement of life in rural areas and environment preservation, whereas specific goals refer to dealing with key issues of development in rural i.e. regional systems that had been previously affected by the aforementioned destructive processes. Both general and

се унапређења живота у руралним подручјима и очувања животне средине, а специфични су у вези с рјешавањем кључних проблема развоја у руралним, односно регионалним системима, обиљежених претходно поменутих деструктивним процесима. И општи и посебни циљеви руралне политике РС у тијесној су вези с њеним економским могућностима, што укључује и могућност мјера подстицаја, с једне, те с стратешким одређењима у вези са интеграцијом БиХ и РС у ЕУ, с друге стране. То одређење, и статус кандидата, подразумијевало би, уз бројне обавезе, и могућност коришћења ЕУ програма претприступне помоћи (ИПА), између којих би посебан значај имало намјенско кориштења средстава и успостављен децентрализован систем управљања фондовима. Међутим, искуства неких земаља ЕУ (Грчке, Италије, Шпаније, Португала, Мађарске...) су веома забрињавајућа. Након видног прогеса оствреног у свим сферама друштвеног и економског живота појединих чланица Уније, уследио је период рецесије и огромних проблема у свим сферама развоја, па и сфери развоја руралне економије, кључног фактора руралног развоја. Зато се све чешће поставља питање да ли су претприступни, структурни и кохезиони фондови довољни за спречавање негативних утицаја либерализације Заједничког тржишта, односно како би се улазак БиХ и РС у ЕУ одразио на стање привреде и укупни развој?! Јединствен одговор на ово питање не постоји, тим прије јер приступ Унији индиректно подразумијева геостратешка и геополитичка одређења на националном, односно државном нивоу, о чему не постоји консензус. С друге стране, све већа оптерећеност Уније економским проблемима доводи у питање њену одрживост и намеће питање сврсисходности приступа овој асоцијацији. Међутим, имајући у виду реалну економску и политичку моћ ЕУ, улогу и могућности њене ЗПП, те друге предности које, још увијек, доноси чланство у Унији, улазак БиХ и РС у ову асоцијацију имао би, макар у иницијалном периоду, вишеструк значај, посебно у сфери руралног развоја.

specific goals of RS rural policy are tightly connected with its economic abilities, which further implies incentives on one side and strategic EU integration goals on the other. Candidate status would mean ability to capitalize on the EU programs such as IPA, accompanied by numerous obligations among which most relevant is a decentralized fund management system. Nevertheless, some EU countries' experiences brought about only worries (Greece, Italy, Spain, Portugal, Hungary...) After an evident progress within domains of social and economic life of individual EU members, there was a period of recession and huge problems in all spheres of development, including rural economy - the key feature of rural development. This sets forth the question whether pre-accession, structural, and cohesion funds are sufficient in order to prevent negative effects of joint market liberalization, and how would BiH membership affect commerce and overall growth?! There is no unique answer to this question since EU accession indirectly means geostrategic and geopolitical commitments at national i.e state level for which there is no consensus. On the other hand, economic problems in the Union question its sustainability and the meaningfulness of accession at first place. Still, considering the real economic and political power of EU and the options of its CAP, BiH accession and membership would, at least initially, mean multiple advantages, especially in the domain of rural development.

*

Предност модела руралне економије и интегралног руралног развоја је у чињеници што се уз класичну пољопривреду афирмишу и комплементарне дјелатности «уз и око пољопривреде». Зато овај модел представља развојну шансу Републике Српске, нарочито њених геодиверзификованих простора, јер пружа могућност развоја различитих дјелатности руралне економије: аграра, шумарства, сточарства, туризма, кућних радиности и сл.

Комплементарне дјелатности, које егзистирају уз пољопривреду, немају строге тржишне услове пословања. Зато повољни локациони фактори и слаб интерес великих компанија за мале и средње пројекте, те мала јединачна економска снага тржишних актера, могу бити неки од кључних фактора локалних иницијатива и улагања у руралну привреду Републике Српске.

У оквиру руралне економије, кључног елемента интегралног руралног развоја РС, доминантну улогу треба да има *политика развоја оријентисана на природне ресурсе*: пољопривредно земљиште, водне потенцијале (ријеке, језера, термалне и минералне воде), заштићена подручја, пејсажне вриједности, еко-климатске вриједности, биогене вриједности и сл. На поменути потенцијалима могуће је развијати: **пољопривреду** оријентисану на производњу безбједно здраве хране, **шумарство** оријентисано на узгој и експлоатацију шума, прераду дрвета, сакупљање и прераду шумских плодова, љековитог биља и сл., те **рурални туризам** - грану руралне економије од посебног интереса и посебних могућности за унапређење интегралног руралног развоја РС.

Савремена рурална економија не подразумијева униформност у избору дјелатности и функционалног развоја. Напротив, подразумијева полифункционалност и међузависност као претпоставку интегралног и одрживог руралног развоја. Овакав приступ у пуној мјери дефинисан је и индивидуалношћу територијалних (регионалних) система,

*

The advantage of the models of rural economy and integral rural development lies in the fact that they affirm both classical agriculture and its complementary activities “with and around agriculture”. So these models are a development opportunity for Republika Srpska, especially its geo-diversified areas since they support development of various branches of rural economy (agrarian, forestry, cattle breeding, tourism, home-made production, etc.).

Complementary activities that coexist with agriculture have no strict market terms of business. Therefore, suitable locations and poor interests that huge companies show for small and mid-sized projects, as well as poor economic strength of market participants, are only some of features of local initiatives and investments in Republika Srpska rural economy.

Within the framework of rural economy, the key element of RS integral rural development, *the natural resources oriented policy of development* should be a dominant feature: cultivated soil, water potentials (rivers, lakes, thermal and mineral waters), protected areas, landscape resources, eco-climate values, etc. These potentials can help improve the following: safe food oriented **agriculture**, **forestry** oriented towards forest exploitation, wood processing, collection and processing of forest fruit, herbs etc., and **rural tourism**- a branch of rural economy that has special relevance and options of advancement of integral rural development in RS.

Modern rural economy does not imply uniformity when it comes to professional choices and functional development. On the contrary, it implies multi-functionality and interdependence as a prerequisite for integral and sustainable rural development. Such one approach is fully defined by the individuality of territorial (regional) systems and the sustainability of rural economy and total rural growth is tightly connected with the regional development policies. Therefore, regional

па се одрживост руралне економије и укупног руралног развоја доводи у тијесну везу с политикама регионалног развоја. Зато регионалне индивидуалности Републике Српске, како природне тако и антропогене, чине претпоставку различитих модела руралне економије - кључног фактора одрживог руралног развоја.

Након пољопривреде, шумарство је друга по значају грана руралне економије у РС. Шуме захватају око 50% укупне територије. „Од тога је 50% високих шума, 27% ниских и 23% осталих шумских земљишта и голети (Матаруга, 2008). Пракса развијених земаља ЕУ је показала да одговоран однос према шумама (контролисана сјеча, заштита, обнављање), вредновање осталих шумских потенцијала, развој могућих дјелатности (прерађивачка индустрија, туризам и сл., уз мјере субвенције, чини претпоставку одрживости шумских екосистема и претпоставку интегралног руралног развоја.

Рурални туризам као сегмент руралне економије показује растући тренд у многим земљама свијета. У оквиру њега могући су различити облици: сеоски, здравствено-рекреативни, спортски, ловни, екотуризам и др. Отуда туризам у руралним подручјима Републике Српске има велику развојну шансу. Ова констатација темељи се на чињеници да рурална подручја Републике Српске припадају различитим природним и антропогеним системима, те на чињенице да су она простори здраве животне средине. Овим је у знатној мјери дефинисан туристички производ руралних подручја, обиљежен регионалним специфичностима.

Кад говоримо о руралном туризму РС, имајући у виду морфолошку, климатску, хидрографску, биогену и културолошку диверсификованост простора у форми релативно диференцираних геопросторних система панонских, планинско-котлинских и измијењених медитеранских обиљежја, могући су различити видови: туризам у заштићеним просторима, ловни и риболовни, авантуристички, спортско-рекреативни, екстремни,

specificities of RS, both natural and anthropogenic ones, are a precondition of various models of rural economy – a key feature of sustainable rural development.

After agriculture, forestry is yet another one relevant branch of RS rural economy. Forests cover some 50% of total territory. „50% of which are high tree forests, 27% are low tree forests, and 23% are forest soil and barren land (Mataruga, 2008). Practices of developed EU countries have shown that a responsible treatment of forests (controlled felling, protection, and afforestation), evaluation of other forest potentials, development of potential industries (processing, tourism, etc.), along with the subsidies, are all a precondition for sustainability of forest ecosystems and integral rural development.

Rural tourism as a segment of rural economy has shown an increasing trend in many countries. Within rural tourism, it is possible to improve other types of tourism such as country tourism, recreational tourism, hunting, ecotourism, etc. Tourism in rural areas in RS has a great potential. This is based on the fact that RS rural areas belong to a variety of natural and anthropogenic systems, which are all areas of healthy environment. This largely defines the touristic product of rural areas, marked by regional specificities.

Bearing in mind its morphological, climate, hydrographic, biogene, and cultural diversities as well as the relatively differentiated geo-space systems of panonian, mountain-basin, and altered mediterranean marks, there are several types of tourism potentials within RS rural tourism: protected area tourism, hunting, fishing, adventurous tourism, recreational, extreme, educational, countryside tourism, etc. (Lojovic & Gnjato, 2011).

Market offer of RS touristic products should be based on the evaluation of total touristic potentials, among which rural ones are dominant. This way, rural touristic values and rural tourism trigger the rural development and are a basis for integral rural development. In order to make the available RS ru-

манифестациони, едукативни, туризам на сеоском газдинству и сл. (Лојовић и Гњато, 2011).

Понуду туристичког производа РС на отвореном туристичком тржишту треба темељити на вредновању укупних туристичких потенцијала, у оквиру којих рурални имају доминантно мјесто. На тај начин руралне туристичке вриједности и рурални туризам постају покретачка снага руралног развоја и основ интегралном руралном развоју. А да би расположиви туристички ресурси руралних простора Републике Српске постали интегрални дио руралне економије и кохезиони фактор развоја руралних подручја, сем директних подстицајних мјера руралном развоју, неопходно је реализовати бројне активности: модернизовати и додатно изградити инфра- и супраструктуру, едуковати локално становништво, унаприједити туристички маркетинг и сл. Сем наведеног, битну претпоставку развоја руралног туризма чини и планирање руралних простора. Зато интегралан приступ планирању и вредновању простора обезбеђује интегралан рурални развој, у оквиру којег туристичка функција обезбеђује интегралност и одрживост развоја. У овом погледу кључна улога припада просторно-планерској пракси локалних заједница, а подстицај пољопривреди, предузетништву, уређењу сеоских газдинстава, инфраструктурном уређењу руралних простора и сл. чини основ и унапређењу руралног туризма. Дакле, развој руралног туризма најбољи је начин ревитализације руралних простора и очувања животне средине.

ЗАКЉУЧАК

У појмовном смислу рурални развој представља економску и социјалну компоненту одрживог развоја и у тијесној је вези с еколошком компонентом животне средине. Подразумијева развој свих привредних и непривредних дјелатности у руралним просторима, те развој инфра- и супраструктурних систе-

ral touristic potentials an integral part of rural economy and a cohesion feature of rural area development, apart from the direct rural incentives, it is necessary to introduce a whole range of activities such as: modernization and additional advancement of infrastructure and suprastructure, education of local population, advancement of touristic marketing, etc. Apart from the aforementioned, a pertinent assumption of rural tourism development is the planning of rural areas. Thus, an integral approach to planning and evaluation of space provides an integral rural development within which touristic functions enable integrity and sustainability of development. In this regard, the key role is held by spatial planning practices of local communities, and the incentives for agriculture, commerce, rural households, infrastructure, and similar are a prerequisite for improvement of rural tourism as well as agriculture and integral rural development. Therefore, rural tourism development is the best way to revitalize rural areas and preserve the environment.

CONCLUSION

Regarding its definition, rural development is an economic and social component of sustainable development and is tightly connected with the ecological component of the environment. It refers to the development of all commercial and non-commercial activities within rural areas, as well as to the develop-

ма. Пракса руралног развоја има историјску димензију, обиљежену утицајем политичких и економских система кроз различите моделе територијалне и функционалне организације. Промјењивост и флексибилност модела руралног развоја у тијесној је вези с националним политикама општег економског, гранског и посебно регионалног развоја. Та промјењивост, у новије вријеме, све је више последица утицаја различитих развојних политика утицајних економских и политичких групација у свијету.

Дугогодишња пракса руралног развоја показала је кључну улогу пољопривреде у руралној економији, најчешће са штетним последицама по рурални раувој и еколошке параметре. У ствари, ријеч је о традиционалном гранском приступу са штетним последицама на рурални развој.

Нови приступи руралној политици у савременом свијету, првенствено у ЕУ, САД и Јапану, у први план стављају интегралан рурални развој и здраву животну средину као циљ и модел развоја. Да би се остварио тај циљ, пракса је показала, да одржива рурална економија као кључни фактор руралног развоја није могућа без активних системских мјера. У питању су, прије свега, финансијски подстицаји пољопривреди, шумарству, туризму, унапређењу инфраструктуре, образовања и сл. Имајући у виду чињеницу да је преко 90% територије Републике Српске рурално, те чињеницу да више од половине укупног становништва Републике живи у руралним просторима, приступ руралном развоју је питање од прворазредног националног, научног и практичног значаја. Позитивна искуства у свијету определијелила су концепт интегралног руралног развоја Републике Српске као најповољнији модел остварења квалитета живота и прихватљивог приступа очувању животне средине. У том погледу, донесене мјере подстицаја, финансијске и остале, треба да обезбиједи одрживост руралних система, полифункционалан развој и одрживост животне средине.

Могући подстицај одрживом рурал-

ment of infrastructural and suprastructural systems. The practice of rural development has a historic dimension marked by the influence of political and economic systems through various models of territorial and functional organization. Variability and flexibility of the model of rural development are tightly connected with national policies of general economic, professional and regional development. This variability has lately been a consequence of the influence of different development policies of large economic and social groups worldwide.

The long-term practice of rural development has shown that agriculture has a key role when it comes to rural economy, most often with damaging consequences for the rural development and ecological parameters. Actually, it is about the traditional professional approach that harms rural development.

New modern approaches to rural policies, especially in EU, USA, and Japan, point out the relevance of integral rural development and healthy environment as goals and models of general development. In order to achieve these goals, the practices have shown that the sustainable rural economy as a key feature of rural development is not attainable without an active system of measures. Above all, this refers to financial incentives in the fields of agriculture, forestry, tourism, infrastructure, education, etc. Bearing in mind the fact that more than 90% of RS territory is rural and that more than half people live in rural areas, rural development is a priority matter of national, scientific, and practical relevance. Positive experiences on the global level make the concept of RS integral rural development a most suitable model for achieving life quality and environment preservation. With this regard, the adopted measures of incentives, both financial and others, should provide the sustainability of rural systems, multi-functional development, and environment sustainability.

EU accession is a possible incentive to RS sustainable rural development. Nevertheless, this option sets forth a whole range of

ном развоју РС могао би бити приступ ЕУ. Међутим, та могућност отвара низ питања и дилема изазваних све већим економским и укупним проблемима у оквиру неких земаља Уније, што је чини мање привлачном. Насупрот дилеми прикључења, питање примјене стандарда и подстицајних мјера Уније није упитно.

questions and dilemmas caused by ever growing economic and other problems in some EU member countries, which makes the whole idea less attractive. Unlike the accession dilemma, the matter of standard procedure applications and EU incentives is not questionable.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ/ BIBLIOGRAPHY

1. Barnes, M. P., Barnes, G. I. (1999). *Environmental Policy in the European Union*, University Press, Cambridge, стр. 17.
2. Cotner, D. (2009). *Livable Human Communities, A Sustainability Narrative. Spatium No. 19. Institute of Architecture and Urban and spatial Planning of Serbia*, Belgrade, стр. 2.
3. Čavrak, V. (2003). *Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, broj 1. Zagreb.*
4. Цереми Рифкин у Frankfurter Allgemeine Zeitung (превод, НИИ, 1.2.2007. стр. 56.
5. European Commission COM 88, Final (1988). *The future of rural society, Bulletin of European Communities, Supplement 4/88, Brussels.*
6. Fennel, R. (1997). *The Common Agricultural Policy-Continuity and change, Clarendon Press-Oxford*, стр. 93-97 и стр. 207-240.
7. Galbraith, J. K. (2001). *Добро друштвено хумани редослед, ПС Грмеч-Привредни преглед*, Београд, стр. 27 и 72.
8. Гњато, Р. (1990). *О неким проблемима регионалне географије и регионално-географског развоја с посебним освртом на економско-географску проблематику, Географски преглед, 33-34. ГД БиХ, Сарајево*, стр. 28-37.
9. Гњато, Р., Гњато, О. (2008). *Геодиверзитет Републике Српске у теорији одрживог развоја. Научни скупови, књ. XIII, Ресурси Републике Српске, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука*, стр. 411-421.
10. Гњато, Р., Живак, Н., Медар-Тања, И. (2010). *Институционални оквир и развојни аспекти заштићених подручја у Републици Српској. Гласник/Хералд, св. 14. ГД РС, Бања Лука* стр. 30.
11. Lamarche, H. (1987). *Family Farming in France: Crisis and Revival, publ. In family Farming in Europe and America, ed. Boguslaw Galeski and Eugene Wilicening*, стр. 209.
12. Little, M. D. I. (1982). *Economic Development-Theory, Policy an International Relations, Basic Books, Inc. Publishers, N.Y. 1982*, стр. 165.
13. Лојовић, М., Гњато, О. (2011). *Стратешки приступ развоју туризма Републике Српске. Зборник радова. Трећи конгрес српских географа. Географско друштво Републике Српске, Природноматематички факултет Универзитета у Бањој луци, Бања Лука*, стр. 625-634.
14. Љешевић, М. (2000). *Животна средина, теорија и методологија истраживања. Универзитет у Београду. Географски факултет, Београд*, стр 1-2.
15. Љубојевић, С., Марчета, Д. (2007). *Ниво искоришћавања шума у заштићеним подручјима Републике Српске, Гласник Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, бр. 7*, стр. 23-50.
16. Максин-Мићић, М (2001). *Остваривање просторног плана Републике Србије, Прилог унапређењу теорије и праксе планирања и имплементације. Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд*, стр. 119.

17. Матаруга, М. и сарадници (2008). Шуме и шумарство Републике Српске. *Ресурси Републике Српске. Академија наука и умјетности РС, књига 7*, стр. 263.
18. Мирјанић, С., Вашко, Ж., Остојић, А., Роквић, Г., Мрдаљ, В., Дринић, Љ., и сарадници (2010). *Рурални развој Републике Српске*. Универзитет у Бањој Луци, Пољопривредни факултет, Бања Лука.
19. Penfield, G. (1996). Beyond Sustainability. Indicators, local Environment Vol. 1. No. 2. (p. 151-153) *Journal Oxford Ltd, Carfax Publishing Company, Abington Oxfordshire*.
20. Поповић, Г. (2006). Мјерење макроекономске ефикасности улагања у рурални сектор методом капиталних коефицијената, *Економика пољопривреде, бр. 4*, Београд, стр. 958.
21. Прокопијевић, М. (2009). Европска Унија, Увод. *Службени гласник*, Београд.
22. Савић, М., Новаковић, В., Глигорић, М., Благојевић, Б. (2009). Међусобна зависност појединих физичко-хемијских параметара који детерминишу квалитет подземних вода Семберије и Посавине. *Вода и Ми. Часопис агенције за водно подручје ријеке Саве, бр. 66*.
23. Универзитет у Бањој Луци (2011). Индикатори стања животне средине у сливном подручју Билећке акумулације.
24. Вински, И. (1967). Увод у анализу националист дохотка и богатства, *Напријед*, Загреб, стр. 68-80.
25. Закић, З. (2001). *Аграрна економија*, Економски факултет Београд, стр. 36-54.